

УДК 37.036:374.3

DOI <https://doi.org/10.32840/1992-5786.2019.65-1.16>**О. В. Сироечко**здобувач Миколаївського національного університету імені В. О. Сухомлинського,
завідувач художньо-естетичного відділу
Будинку творчості дітей та юнацтва м. Миколаєва

МУЗИЧНО-ЕСТЕТИЧНЕ ВИХОВАННЯ ПІДЛІТКІВ ЯК НАУКОВО-ПЕДАГОГІЧНА ПРОБЛЕМА

Статтю присвячено аналізу теоретико-методичним засадам музично-естетично-виховання підлітків. Сучасний період оновлення українського суспільства, його духовне відродження висувають перед педагогічною наукою завдання щодо посилення зв'язку між культурою та освітою, що зумовлено ствердженням ідей самоцінності людської особистості, гуманістичної сутності національно орієнтованого світогляду молоді.

Державна національна програма «Освіта» («Україна XXI століття») декларує головну мету суспільства – створення життєздатної системи виховання для забезпечення можливостей постійного духовного самовдосконалення особистості, формування інтелектуального та культурного потенціалу як найвищої цінності нації.

Концепція Нової української школи, закладаючи новий зміст та підходи до шкільної освіти, проголошує необхідність її тісної співпраці з позашкільною освітою з метою виявлення індивідуальних нахилів та здібностей кожної дитини та її цілеспрямованого розвитку. Основними завданнями художньо-естетичного виховання є наступні: виховання громадянина України; виховання почуття власної гідності, відповідальності перед законом за свої дії; виховання патріотизму, любові до України, поваги до народних звичаїв, традицій, національних цінностей Українського народу, а також інших націй і народів.

З'ясовано зміст ключових понять дослідження: «виховання», «музичне виховання», «естетичне виховання», «музично-естетичне виховання». Сучасні наукові погляди на особистісне орієнтоване виховання, гуманізацію і демократизацію актуалізують проблему естетичного виховання підлітків у галузі музичної культури, як невід'ємної складової духовної культури особистості. Саме багатогранність музично-естетичної діяльності підлітків виступають домінантою в музично-виховному процесі і стимулюють розвиток творчої особистості.

У сучасних умовах реформування освітньої системи значну увагу приділяють музично-естетичному вихованню учнів, яке спрямоване на формування духовного світу дитини, її емоційної сфери, розвитку відчуття прекрасного, музичного смаку, творчості. Музична діяльність, як найдоступніший вид мистецтва, найінтенсивніше збагачує естетичний досвід вихованців, ознайомлюючи їх із кращими зразками національної та світової музичної спадщини, творчістю видатних композиторів і виконавців, диригентів і найкращих колективів, окремих виконавців.

Ключові слова: виховання, музично-естетичне виховання, підлітки, пізнання, музика, емоційність.

Постановка проблеми. У загальних положеннях «Концепції художньо-естетичного виховання учнів загальноосвітніх навчальних закладів» зазначено, що «художньо-естетичний розвиток – це становлення особистості, яке характеризується естетичним ставленням до мистецтва і дійсності, розвинутими спеціальними художніми здібностями та мисленням, що забезпечують готовність до художньо-творчої самореалізації і безперервного духовного самовдосконалення».

На сьогоднішній день перед освітою України постає вимога формування емоційно-естетичного досвіду особистості на різних ступенях навчання з низки важливих причин: необхідністю відновлення балансу між духовним розвитком особистості та матеріальними цінностями суспільства на користь духовності та людиноцентричності; важливістю розвитку свідомого ставлення особистості до

глобального поширення мас-медіа, заповнення музично-інформаційного простору популярною музикою низької художньої вартості та виокремлення дійсно художньо цінних зразків сучасного музичного мистецтва, розширенням об'єму музично-слухових вражень учнів від сприйняття сучасної музики до розуміння краси та досконалості класичного музичного мистецтва.

Мета статті. Проаналізувати педагогічні умови дослідників підвищення музично-естетичної культури підлітків у таких аспектах як: складова духовного розвитку людини, її художньо-емоційної сфери, естетичного ставлення до навколишньої дійсності у процесі формування особистості; засіб розвитку музичних здібностей людини, що забезпечують свідоме сприймання творів музичного мистецтва, здатність критичного ставлення до музичних явищ, поширення впливу музики на

процеси спілкування людей, збереження та множення національних музичних традицій; спеціально організований цілеспрямований процес формування музичних якостей і музично-естетичної свідомості.

Виклад основного матеріалу. Автор розглядає тлумачення педагогічної категорії «виховання», яке на думку В. Ягупова вживається у педагогічній науці в чотирьох значеннях: у широкому соціальному – це виховний вплив на людину всього суспільства і всієї дійсності, який має не лише позитивну спрямованість, оскільки дійсність містить конфлікти і протиріччя і особистість набуває не тільки позитивного соціального досвіду, але й негативного; у широкому педагогічному – це виховна діяльність різних освітньо-виховних систем, які керуються педагогічними теоріями; у вузькому педагогічному – це цілеспрямована виховна діяльність педагога з метою досягнення певних виховних цілей; у гранично вузькому – це розв'язання педагогом конкретної індивідуальної проблеми виховання або перевиховання [14, с. 186].

«Виховання» як педагогічна категорія має три суттєвих ознаки: цілеспрямованість (наявність певного взірця, соціально-культурного ідеалу); відповідність процесу виховання певним соціально-культурним цінностям; наявність певної системи організованих виховних впливів; гуманність (орієнтація на загальнолюдські цінності); цілісність, неперервність і тривалість, тобто виховання має зачіпати всі сфери психіки людини, творчо формувати і всебічно розвивати їх протягом всього життя.

Виховання є процесом цілеспрямованої, систематичної, організованої і планомірної взаємодії вихователя і вихованця, під час якого відбувається вплив на свідомість, підсвідомість, пізнавальну, емоційно-вольову та мотиваційну сфери вихованця з метою формування у нього наукового світогляду, високих моральних, громадських і професійних рис для формування його особистості.

М. Фіцула процес виховання пояснює як «систему виховних заходів, спрямованих на формування всебічно і гармонійно розвиненої особистості» [11, с. 3].

Вивчивши різні трактування поняття «виховання», М. Рожков визначив найбільш загальні ознаки зазначеного феномена, які виділяються більшістю дослідників: цілеспрямованість впливів на вихованця; їх соціальна спрямованість; створення умов для засвоєння певних норм відносин; освоєння людиною комплексу соціальних ролей [8, с. 98]. М. Рожков, Л. Бойбородова розмежовують два різні розуміння терміну «виховання»: як процес і як результат.

На думку І. Бега, «процес виховання в умовах реформування національної освіти мусить здійснюватися на основі сучасних ідей, підходів, прин-

ципів, механізмів та закономірностей, адекватних новим умовам» [1, с. 65–75].

Таким чином, науково-педагогічна категорія «виховання» є цілеспрямованим організованим педагогічним процесом, під час якого формується особистість вихованця.

Поняття «музичне виховання» в українському педагогічному словнику С. Гончаренка пояснюється як процес цілеспрямованого пізнання музики, розвиток музично-естетичних смаків людини, збагачення її музичної культури і розвиток здібностей до музичної діяльності.

У науково-педагогічній літературі музичне виховання розглядається як складний діалектичний процес розвитку художньо-творчих здібностей особистості, здатності до естетичного сприймання і переживання музики у процесі якого розвивається інтерес до музики, вдосконалюється здатність розуміти музичне мистецтво, співпереживати, сприймати його з естетичною насолодою.

Як провідні педагоги минулого так і сучасності розкривають виховний потенціал та гуманістичну спрямованість музичного мистецтва, зокрема В. Сухомлинський акцентує увагу педагогів на вихованні дітей засобами музики, стверджуючи, що це мова почуттів, переживань, найтонших відтінків настрою, могутній засіб естетичного виховання. Педагог переконаний, що «чутливість сприймання мови музики, її розуміння залежать від сприйняття у дитинстві й отроцтві творів, складених народом і композиторами, а краса музичної мелодії відкриває дитині її власну внутрішню красу та виховує свідоме почуття гідності» [10, с. 534].

Розкриваючи цінність впливу музики на дитину, педагог стверджує, що «емоційність природи, властива морально і естетично вихованій людині, виражається в тому, що серце стає сприйнятливим до доброго слова, повчання, поради, напуття. Якщо ви хочете, щоб слово вчило жити, щоб ваші вихованці прагнули до добра, – виховуйте тонкість, емоційну чуйність юного серця. Серед численних засобів впливу на юне серце важливе місце належить музиці».

Актуальністю зовнішнього і внутрішнього перетворення особистості як естетичної і духовно-моральної цінності, перспективою самореалізації особистості є естетичне виховання підрастаючих поколінь, від рівня якого залежить стан вихованості людей в суспільстві, їх культури і гуманістичного ставлення до різних явищ оточуючої дійсності. Естетичне виховання розглядається як процес «формування певного естетичного відношення людини до дійсності, в якому виробляються орієнтації особистості у світі естетичних цінностей, у відповідності з уявленнями про її характер, що складаються у певному конкретному суспільстві із залученням до цих цінностей». Естетичне виховання, зокрема, формування емоційно-естетич-

ного досвіду є важливою складовою гармонійного розвитку особистості.

Поняття «музичне виховання», на думку О. Олексюк, є спеціально організованим процесом, який передбачає формування особистісних якостей учня та розвиток його здібностей засобами музичного мистецтва» [6, с. 9]. Досліджуючи проблеми теорії та методики музичної освіти В. Черкасов визначає, що музичне виховання – це усвідомлений і цілеспрямований вплив на дитину засобами музичного мистецтва, спрямований на формування естетичної культури особистості, поглядів і переконань, цінностей, а його зміст, форми й методи залежать від вікових особливостей дітей, культурно освітнього середовища, у якому зростає особистість та регламентуються Державними стандартами. Музичний розвиток є процесом і результатом розвитку музично-творчих здібностей вихованців (мислення, пам'яті, уяви під час сприймання та відтворення, інтерпретації інтонаційно-образного змісту музичного твору, імпровізації як вокальної, так й інструментальної) під час активної участі в конкретних видах музичування.

Музичне виховання є галуззю художнього виховання, метою якого є розвиток сенсорної та емоційно-почуттєвої сфер, образно-асоціативного мислення, музичних здібностей людини для сприйняття, оцінювання й творення музики «за законами краси». Д. Кабалецький стверджує, що «марно говорити про будь-який вплив музики на духовний світ дітей і підлітків, якщо вони не навчилися відчувати музику як змістовне мистецтво, яке несе в собі почуття й думки людини, життєві ідеї та образи» [4, с. 28].

На переконання О. Ростовського, розкриваючи специфіку впливу музики на школярів, акцентує увагу на її сприйманні особистістю: по-перше, вона викликає відповідні естетичні переживання, динамічні, насичені образи й асоціації; по-друге, спонукає до активної мисленої діяльності; по-третє, організує відповідну настроєність їхнього духовного світу. Автор переконаний, що виховання музикою не є ізольованим процесом, а пов'язане із соціальним і загальним психічним розвитком учня, здійснюється в контексті становлення цілісної особистості людини [9, с. 87].

О. Олексюк висловлює аналогічну думку, стверджуючи, що засобами музики слід формувати основні компоненти духовного світу молоді, національної самосвідомості та патріотичного мислення, оскільки вона, в першу чергу, пов'язана з усебічним використанням кращих зразків української музичної творчості – фольклору нашого народу.

Автор О. Рудницька стверджує, що «сама музика, яку вирізняє процесуальність, відсутність будь-якої наочної конкретності, предметного

зображення, хронології подій, якнайбільше вимагає від сприймаючого емоційної чутливості, фантазії, творчої ініціативи, асоціативного мислення, спостережливості, тобто тих якостей, що іноді бувають кориснішими для людини, ніж отримана нею сума знань».

Як зазначають вчені (О. Рудницька, Г. Падалка та інші), процес зв'язку особистості з музичним мистецтвом має процесуальний характер і відбувається на емоційному, інтелектуальному та творчому рівнях. Так, першоосновою зв'язку з музичним мистецтвом є емоційно-чуттєва активність учнів, які у процесі сприймання музичних творів емоційно реагують, співпереживають, насолоджуються почутим, відчувають задоволення від спілкування з прекрасним у мистецтві [7, с. 127].

Таким чином, музичне виховання є спеціально організованим процесом, метою якого є розвиток особистісних якостей і музичних здібностей дитини засобами музичного мистецтва; цілеспрямоване пізнання учнями явищ музичного мистецтва; формування музичної свідомості, художньо-емоційної сфери, музично-естетичної культури дітей та естетичного ставлення до навколишньої дійсності; освоєння особистістю музичних знань і оволодіння навичками музичної діяльності в результаті взаємодії учителя з учнем.

Актуальністю зовнішнього і внутрішнього перетворення особистості як естетичної і духовно-моральної цінності, перспективою самореалізації особистості є естетичне виховання підростаючих поколінь, від рівня якого залежить стан вихованості людей в суспільстві, їх культури і гуманістичного ставлення до різних явищ оточуючої дійсності. Естетичне виховання розглядається як процес «формування певного естетичного відношення людини до дійсності, в якому виробляються орієнтації особистості у світі естетичних цінностей, у відповідності з уявленнями про її характер, що складаються у певному конкретному суспільстві із залученням до цих цінностей».

Естетичне виховання, зокрема формування емоційно-естетичного досвіду, є важливим складником гармонійного розвитку особистості. У словнику з естетики зазначене вище поняття трактується як формування в особистості здатності сприймати і перетворювати дійсність за законами краси в усіх сферах діяльності та як цілеспрямована система дієвого формування людини, здатної з позицій естетичного ідеалу сприймати, оцінювати естетичне в житті, природі та мистецтві, створювати «іншу природу». У педагогіці існують різні підходи до визначення науково-педагогічної категорії поняття «естетичне виховання».

Метою (результатом) естетичного виховання, автора А. Букова, є естетичний і загальний розвиток особистості; предметом формування – особистість, а методи, які використовуються, орієнтуються на

особистість (її вікові та інші характеристики), а сам педагогічний процес спрямований на збереження особистості [2, с. 13].

І. Зязюн стверджує, що «естетичне виховання є залученням людини до соціокультурного простору, отримання естетичного досвіду, що специфічно пов'язує її зі світом. Учений відносить естетичний досвід, як «духовне утворення», до складних психічних явищ, які можуть бути розглянуті як системи та мати компонентну структуру» [3, с. 64].

Специфічність естетичного виховання, визначена Є. Квятковським, полягає у цілеспрямованості процесу формування творчо активної особистості, здатної з позицій доступного їй розуміння ідеалу сприймати й оцінювати прекрасне, досконале, гармонійне, інші естетичні явища в житті, природі, мистецтві. Автор визначає провідним завданням естетичного виховання формування у школярів художньо-естетичних і творчих здібностей, розвиток образного мислення на основі творчої практики [5, с. 9–12].

В сучасних умовах музично-естетичне виховання підлітків має опиратися на кращі зразки українського національного фольклору, виховувати любов до народних українських традицій, до рідної землі та історії наших предків, сприяти формуванню основних компонентів духовного світу особистості, національної самосвідомості та патріотичного мислення.

Музично-естетичне виховання розглядається представниками різних наукових напрямів: з точки зору філософії, культурології, мистецтвознавства, педагогіки, в тому числі й музичної.

Автор Ю. Юцевич вважає, що музично-естетичне виховання є окремою галуззю естетичного виховання та «сферою залучення членів суспільства до музичної культури, цілеспрямованим розвитком музичних здібностей особистості, виховання цілісного відчуття, переживання й розуміння образного змісту музичних творів, засвоєнням суспільно-історичного досвіду музичної діяльності, спрямованої на формування й розвиток засобами мистецтв естетичних почуттів, переживань, понять, інтересів, потреб, смаків, оцінок, образного мислення, творчих здібностей, гуманістичного ставлення до навколишнього життя і мистецтва» [13, с. 92].

Підґрунтям системи музично-естетичного виховання підлітка є зв'язок музичного виховання з естетичною сутністю музичного мистецтва. Варто зазначити, що інтеграція різноманітних елементів музичного і естетичного виховання на основі їх тісної взаємодії ефективно впливає на процес розвитку духовної культури дітей і молоді в Україні. Впровадження принципів і методів музичної педагогіки сприяють досягненню оптимального впливу естетичної сутності музичного мистецтва на розвиток особистості дитини.

Музично-естетичне виховання розглядається вченими у двох аспектах: по-перше, як наслідок дії системи, яка зафіксована державним стандартом щодо певної освітньої системи, по-друге, зважаючи на те, що результатом музично-естетичного виховання є особистість, то результатом є її музично-естетичний досвід, як сукупність особистісних якостей, музичних знань, умінь і навичок, ціннісних орієнтацій, світогляду, музично-творчої діяльності.

Висновки і пропозиції. Зміст поняття «музично-естетичне виховання» розглядається дослідниками у таких аспектах як: складова духовного розвитку людини, її художньо-емоційної сфери, естетичного ставлення до навколишньої дійсності у процесі формування особистості; засіб розвитку музичних здібностей людини, що забезпечують свідоме сприймання творів музичного мистецтва, здатність критичного ставлення до музичних явищ, поширення впливу музики на процеси спілкування людей, покращання їхнього побуту, збереження та примноження національних музичних традицій; спеціально організований цілеспрямований процес формування музичних якостей і музично-естетичної свідомості.

Музично-естетичне виховання включає процес формування музично-естетичної свідомості особистості, системи її музичних здібностей і навичок музично-творчої діяльності та реалізується засобами створення музично-естетичного середовища; педагогічної діяльності педагогів, які забезпечують виховний вплив музичних явищ; створення умов для самостійної музично-творчої діяльності особистості.

Список використаної літератури:

1. Бех І.Д. Особистість у системі інноваційних виховних дій / І.Д. Бех // Теоретико-методологічні проблеми розвитку особистості в системі неперервної освіти: [матеріали методологічного семінару АПН України 16 грудня 2004 р.] / За ред. С.Д. Максименка. К., 2005.
2. Буров А.И. Эстетическая сущность искусства / А.И. Буров. М. : Искусство, 1956. 65 с.
3. Зязюн І.А. Естетичний досвід особи. Формування і сфера вияву / І.А. Зязюн. К. : Вища школа, 1970. 172 с.
4. Кабалевский Д.Б. Идеиные основы музыкального воспитания в Советском Союзе // Музыкальное воспитание в современном мире: Матер. IV конференции Междунар. общества по муз. воспитанию. /ИСМЕ/. М. : Советский композитор, 1973. С. 23–33.
5. Квятковский Е.В. Методологические проблемы совершенствования системы эстетического воспитания // Система эстетического воспитания школьников / ред. Герасимов С.А. Москва : Педагогика, 1983.

6. Олексюк О.М. Музична педагогіка : Навчальний посібник. К. : КНУКіМ, 2006. 188 с.
7. Падалка Г.М. Педагогіка мистецтва (теорія і методика викладання мистецьких дисциплін) / Г.М. Падалка. Київ : Освіта України, 2008. 274 с.
8. Рожков, М.И., Бойбородова, Л.В. Теория и методика воспитания / М.И. Рожков, Л.В. Байбородова : Учебное пособие. М., 2004. 382 с.
9. Ростовський О.Я. Педагогіка музичного сприймання : навчально-методичний посібник / О.Я. Ростовський. К. : ІЗМН, 1997. 248 с.
10. Сухомлинський В. Вибрані твори: в 5-ти т. / В. Сухомлинський. К. : Рад. школа. Т. 2: Сто порад учителю. 1976. 670 с.
11. Фіцула М.М. Педагогіка: навчальний посібник для студентів вищих педагогічних закладів освіти. 3-тє вид., перероб і доп. Тернопіль : Навчальна книга–Богдан, 2007. 232 с.
12. Черкасов В.Ф. Теорія і методика музичної освіти: навчальний посібник / В.Ф. Черкасов. Тернопіль : Навчальна книга–Богдан, 2014. 472 с. С. 14–15.
13. Юцевич Ю.Є. Музика. Словник-довідник / Ю.Є. Юцевич. Тернопіль : Навчальна книга–Богдан, 2003. 352 с.
14. Ягупов В.В. Педагогіка : [навч. пос.] / В.В. Ягупов. К. : Либідь, 2002. 560 с.

Syroiezhko O. Musical and aesthetic education of adolescents as a scientific and pedagogical problem

The article is devoted to the analysis of theoretical and methodological foundations of musical-aesthetic-education of adolescents. The modern period of renewal of Ukrainian society, its spiritual revival, set before the pedagogical science the task of strengthening the connection between culture and education, which is conditioned by the affirmation of ideas of self-worth of the human personality, the humanistic essence of the nationally oriented outlook of the youth.

The State National Program "Education" ("Ukraine of the 21st Century") declares the main goal of society – the creation of a viable education system to provide opportunities for continuous spiritual self-improvement of the individual, the formation of intellectual and cultural potential as the highest value of the nation.

The concept of the New Ukrainian School, laying out new content and approaches to school education, proclaims the need for its close collaboration with extracurricular education in order to identify the individual inclinations and abilities of each child and its purposeful development. The main tasks of artistic and aesthetic education are the following: education of the citizen of Ukraine; nurturing self-esteem, responsibility before the law for their actions; education of patriotism, love for Ukraine, respect for national customs, traditions, national values of the Ukrainian people, as well as other nations and peoples.

The content of the key concepts of the study of "education", "musical education", "aesthetic education", "musical and aesthetic education" have been clarified. Modern scientific views on personal oriented education, humanization and democratization actualize the problem of adolescent aesthetic education in the field of musical culture, as an integral part of the spiritual culture of the individual.

It is the multifaceted musical and aesthetic activities of adolescents that dominate the music-educational process and stimulate the development of creative personality. In the current conditions of reforming the educational system, considerable attention is paid to the musical and aesthetic education of students, which is aimed at the formation of the spiritual world of the child, its emotional sphere, the development of a sense of beautiful, musical taste, creativity.

Musical activity, as the most accessible form of art, most intensely enriches the aesthetic experience of students, introducing them to the best examples of national and world musical heritage, the work of outstanding composers and performers, conductors and best teams, individual performers.

Key words: education, music-aesthetic education, adolescents, cognition, music, emotionality.